

Berndt Öhman:

Solidarisk lönepolitik och löntagarfonder

I en av löntagarfondsutredningens många expertrapporter har Berndt Öhman tagit upp frågan om solidarisk lönepolitik och löntagarfonder till närmare belysning. Rapporten, som publiceras i SOU 1982:47, har fått namnet "Solidarisk lönepolitik och löntagarfonder" och är dessutom Öhmans avhandling i statskunskap.

Avhandlingen består av tre tämligen väl avgränsade delar. Den första innehåller en teoretisk analys och diskussion av lönebildning, lönepolitik och de argument för vinstdelning och löntagarfonder som så att säga utgår från den solidariska lönepolitikens speciella problem. Den andra innehåller en mycket kortfattad empirisk översikt över inkomstfördelning och lönestruktur. Det avslutade kapitlet ger en idéhistorisk översikt över debatten som förts i vårt land.

Löneskillnader och lönepolitik

Det teoretiska avsnittet inleds med en allmän översikt över olika faktorer som kan ge upphov till löneskillnader. Därefter presenteras innebörden av begreppet solidarisk lönepolitik i termer av den lönestruktur och därmed de löneskillnader som denna lönepolitik sägs eftersträva. Öhman betonar starkt att detta inte är en helt jämn lönestruktur. Löneskillnader som beror på olikheter hos jobben (t ex arbetsmiljö) och hos arbetskraften (t ex utbildning) accepteras, däremot inte sådana som beror på marknadsimperfectioner och företagets bärkraft. Öhman kallar detta omväxlande för "likalönsprincipen" och "rationell lönestruktur".

Likafullt vill Öhman dock också inkludera en viss strävan efter allmän löneutjämning i den solidariska lönepolitiken. Detta förklaras bland annat med att en allmän löneutjämning under 70-talet också anses ha inneburit ett

närmande till en rationell lönestruktur.

Därefter kommer Öhman in på den egentliga argumentationen om solidarisk lönepolitik, (över) vinstdelning och fonder. Utgångspunkten är att den solidariska lönepolitiken, när den är "framgångsrik", ger upphov till en betydande vinstspridning. Detta beror i sin tur på att det finns stora effektivitetsskillnader mellan olika företag och därmed blir det potentiella löneutrymmet olika stort i olika företag. En lönepolitik som innebär "lika lön för lika arbete" oavsett företagets bärkraft leder då till en kraftigare vinstspridning än vad som annars skulle uppstå.

Om denna vinstspridning uppfattas som störande kan någon form av "clearing", dvs överföring av vinstmedel, mellan högvinst- och lågvinstföretag anses motiverad. Mot detta ställer dock Öhman ett vanligt argument som går ut på att vinstspridningen *i sig* är viktig för att stimulera effektivitet och dynamik i näringslivet. Dessutom påpekar han att problemet med vinstspridning inte motiverar löntagarfonder utan *enbart* någon form av clearing.

Därefter granskar Öhman argumentationen för att den solidariska lönepolitiken skulle motivera en "äkta" vinstdelning som ger löntagarna som kollektiv en ökad andel av företagets förädlingsvärde. Öhman menar att detta bygger på förutsättningen att den solidariska lönepolitiken leder till en lägre löneandel än vad man skulle kunna uppnå med en annan lönepolitik. Han är dock mycket skeptisk till detta och avfärdar därför mer eller mindre denna argumentation med att "det lider av en brist på ett "parallellt" resonemang kring undervinsterna".

Däremot avfärdar Öhman inte helt ett annat argument för övervinstdelning som går ut på att den skulle underlätta för fackföreningarna att *få till stånd* den lönestruktur som eftersträ-

vas. Tanken är här att en övervinstdelning kan minska frestelsen för de anställda i högvinstföretagen att ställa krav på extra löneökningar utöver de centrala avtalen. Men inte heller detta argument är helt "vattentätt" enligt Öhman. Det kan lika gärna förhålla sig tvärtom! Förekomsten av övervinstdelning kan lika gärna leda till att företagen föredrar att betala ut "övervinster" till sina egna anställda framför att betala dem till statskassan eller till någon fond. Och då har ändå målet för lönepolitiken spolierats.

Positiv till breddat aktieäande

Öhman är emellertid mer entydigt positiv när det gäller fondsystem som breddar ägandet av aktier i samhället. Ett sådant borde, åtminstone om det bidrar till en rejäl breddning av ägandet, kunna öka toleransen för såväl den vinstspridning som följer med den solidariska lönepolitiken som för en högre vinstnivå totalt sett.

Avhandlingens andra del är mycket kortfattad och innehåller främst en sammanställning över tillgänglig information om inkomstfördelningens och lönestrukturens utveckling. Mot bakgrund av den lönepolitiska diskussion i den första delen är det framför allt den minskade lönespridningen sedan 1959 inom LO/SAF-området som är av intresse.

I den avslutande delen granskar Öhman den förda debatten i ljuset av den egna principiella analysen i avhandlingens första del.

Trots att centrala delar av avhandlingen behandlar problemområdet som ligger nationalekonomin nära — lönebildning, lönepolitik och inkomstfördelning — framstår den som ganska ovanlig för en nationalekonom. Avhandlingen kan karaktäriseras som en inventering av de argument för och emot fonder som utgår från den solidariska lönepolitikens speciella problem. Argumenten granskas sedan kritiskt mot bakgrund av de mål man säger sig vilja uppnå. Öhmans ambition tycks ha varit att agera "renhållningsarbetare" i

debatten genom att granska logiken i argumentationen utan att för den skull ta ställning. Att han är kritisk, och närmast besviken, på debatten framgår inte minst av att avhandlingen avslutas med orden: "Den (dvs debatten, min anmärkning) inte bara borde utan *kunde* också ha varit bättre".

Det är inte svårt att hålla med Öhman om detta. Tveklöst har Öhman här, liksom i debatten i övrigt¹, med sin systematiska och förutsättningslösa granskning av problemen skapat förutsättningar för en betydligt bättre debatt än den som faktiskt förts.

Men samtidigt är det uppenbart att Öhman inte når så mycket längre än till att just rensa bort en del missförstånd och oklarheter i debatten. Det finns flera exempel på problem där man skulle önska sig betydligt mer ingående analys.

Ett exempel är effekterna av övervinstdelning på kapitalkostnaderna och därmed också i förlängningen på investeringar och tillväxt. Öhman utgår här från att en övervinstdelning inte kan påverka kapitalandelen (exklusive övervinstskatt) i näringslivet som helhet utan att investeringsviljan sjunker. Därför måste övervinstdelningen kompletteras med en återhållsamhet i löneutvecklingen som exakt motsvarar vinstdelningens storlek. Detta framstår inte som självklart för mig. En övervinstdelning har stora likheter med en progressiv bolagsskatt och borde därför kunna reducera osäkerheten för en aktieplacering²; varje aktieportfölj som övervägs av en placering borde bli mindre osäker om bolagsskatten (inklusive övervinstskatten) drabbar de högräntabla företagen hårdare än de lågräntabla. Det finns därför ett moment av "osäkerhetsreduktion" i en övervinstskatt som borde reducera aktieägarnas förräntningsanspråk. Om dessutom de skattemedel

¹ Många av Öhmans bidrag finns för övrigt samlade i en rapport (nr 26) från Högskolan i Örebro.

² Se också Bengt-Christer Ysanders översikt i "Proportionell eller progressiv vinstbeskattning", Departementsstencil Fi 1983:14.

som övervinstskatten ger återgår till aktiemarknaden och därmed ökar efterfrågan på aktier framstår det inte som omöjligt att det går att konstruera ett övervinstdelningssystem som upprätthåller investeringsviljan vid en högre löneandel än vad vi har idag. Denna hypotes torde dock inte kunna undersökas utan en explicit teoretisk modellanalys.

Jag tycker också att Öhman tar lite väl lätt på problemet att åstadkomma en breddning av aktieägandet. Han skriver att ett breddat ägande inte påverkar kapitalkostnaderna till skillnad från en vinstdelning. Men även åtgärder för att få till stånd ett breddat ägande måste finansieras i någon form och detta kan självfallet ställa till problem.

Mer institutionell analys.

Det hade också varit intressant med mera empirisk information om den faktiskt förda lönepolitiken. Öhman är nog med att betona att diskussionen (med vissa väl markerade undantag) bygger på förutsättningen att "likalönsprincipen" verkligen följs. Men på flera ställen påpekas också att det arbetsvärderingsinstrument som krävs för detta inte existerar. Det förefaller alltså som

om den faktiskt förda lönepolitiken inte överensstämmer med den "solidariska" lönepolitikens principer. Detta betyder också att mycket av diskussionen utgår från en lönepolitik som i praktiken inte varit möjlig att föra! Man kan onekligen fråga sig varför det instrument som efterlystes redan 1951 i "Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen" ännu inte utvecklats. En kritisk hypotes, som uppenbarligen inte kan förkastas av de senaste decenniernas erfarenheter, är att det är omöjligt att konstruera ett sådant instrument som fungerar väl för hela eller stora delar av arbetsmarknaden.

En större fokusering på den faktiska lönepolitiken skulle också ha givit arbetsgivarsidan en mer central plats i analysen. Öhman utgår, som framgått ovan, främst från fackföreningarnas *mål* för lönepolitiken. Mer institutionellt inriktad analys av båda parter agerande på central och lokal nivå är nog också en förutsättning för bättre bedömningar av eventuella effekter av olika vinstdelningssystem och av löntagarfonder på lönestruktur och löneutveckling.

Ekon dr Anders Björklund
Industriens Utredningsinstitut